

МІХАЕЛЬ БАР-ЗОХАР
НІССІМ МІШАЛЬ

МОССАД

НАЙВИДАТНІШІ ОПЕРАЦІЇ
ІЗРАЇЛЬСЬКОЇ РОЗВІДКИ

*Переклав з англійської
Олександр Михельсон*

УДК 351.746(569.4)Моссад

Б 24

Бар-Зохар Міхаель, Мішаль Ніссім

Б 24 Моссад. Найвидатніші операції ізраїльської розвідки / пер. з англ. Олександр Михельсон. К. : Наш Формат, 2022. 384 с. : іл. Серія «Єврейська бібліотека».

ISBN 978-617-7973-87-3 (паперове видання)

ISBN 978-617-7973-88-0 (електронне видання)

Ізраїльський «Моссад» відомий як одна з найефективніших спецслужб світу. Але хто і як ще на зорі існування відомства намагався перетворити його на інструмент зведення особистих порахунків і чому цього так не сталося? Коли й чому «Моссаду» доводилося діяти всупереч інтересам США та інших союзників Ізраїлю? Як банальний недогляд спецслужб призвів до викриття найбільшої таємниці Ізраїлю, а надмірний фанатизм ледь не завадив порятунку тисяч юдеїв у Африці?

Історик Міхаель Бар-Зохар і популярний телеведучий Ніссім Мішаль дають відповіді на ці та багато інших питань і розповідають, як насправді відбувалися операції «Моссаду». Їхніми джерелами були не лише офіційні дані, а й спогади безпосередніх учасників подій, що допомогло створити надзвичайно захопливу історію спецслужби.

УДК 351.746(569.4)Моссад

Видано за підтримки:

БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД
БОРИСА ЛОЖКІНА

Перекладено за виданням: Michael Bar-Zohar, Nissim Mishal. *Mossad. The Greatest Missions of the Israeli Secret Service* (New York, Ecco, 2012, ISBN 978-0-06-212340-4).

This edition published by arrangement with Writers House LLC and Synopsis Literary Agency.

Єврейська бібліотека

Серія заснована 2021 року

ISBN 978-617-7973-87-3 (паперове видання)

ISBN 978-617-7973-88-0 (електронне видання)

Усі права застережено. All rights reserved

© Michael Bar-Zohar; Nissim Mishal, 2012

© Михельсон О., пер. з англ., 2021

© ТОВ «НФ», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2021

Зміст

<i>Вступ. Самотні в лев'ячій ямі</i>	9
1 Цар Тіней	13
2 Похорони в Тегерані	21
3 Повішення в Багдаді	39
4 Радянський «кріт» і труп у морі	52
5 «Та це просто виступ Хрущова...»	64
6 «Привезить Айхмана живим або мертвим!»	73
7 Де Йоселе?	102
8 Нацистський герой на службі «Моссаду»	127
9 Наша людина в Дамаску	147
10 «Мені потрібен МіГ-21!»	173
11 Ті, хто ніколи не забуде	187
12 Полювання на Червоного Принца	202
13 Сирійські діви	229
14 «Сьогодні в нас буде війна!»	237
15 «Медова пастка» для атомного шпигуна	254
16 Супергармата Саддама	269
17 Фіаско в Аммані	282
18 Із Північної Кореї з любов'ю	295
19 Кохання і смерть о вечірній порі	307
20 Увага, зйомка!	320
21 З країв цариці Савської	333
 <i>Епілог. Війна з Іраном?</i>	348
<i>Подяки</i>	354
<i>Бібліографія і джерела</i>	356

Неоспіваним героям,
невідомим битвам,
ненаписаним книжкам,
нерозкритим таємницям
і мрії про мир,
не відкинутій і не забутій ніколи

Міхаель Бар-Зохар

Емі Корман
за її поради,
її натхнення
і те, що є мені опорою

Ніссім Мішаль

Вступ

САМОТНІ В ЛЕВ'ЯЧІЙ ЯМІ*

Потужний вибух 12 листопада 2011 року зруйнував таємну ракетну базу поблизу Тегерана, вбивши 17 вартових Ісламської революції** й перетворивши десятки ракет на гору обгорілого брухту. Загинув і генерал Хасан Теграні Могаддам, «батько» балістичної ракети «Шахаб» і керівник іранської ракетної програми. Але прихованою метою диверсії був не Могаддам. Нею став твердопаливний реактивний двигун, здатний доправити ядерну боеголовку за майже 10 тисяч кілометрів навколо земної кулі — від пускової шахти в Ірані до материкових США.

Нова ракета, яку намірилися створити іранські вожді, мала поставити під загрозу найбільші американські міста й перетворити Іран на панівну потугу світу. Листопадовий вибух затримав здійснення цього проекту на кілька місяців.

* Натяк на біблійну історію пророка Даниїла, який завдяки Божій допомозі вийшов неушкодженим із ями з левами, куди перський цар наказав його кинути за відданість юдейській вірі. (Тут і далі примітки перекладача.)

** Корпус вартових Ісламської революції — мілітарно-політична структура, утворена після клерикальної революції 1979 року в Ірані. Існує як паралельна до збройних сил цієї країни «елітна армія» зі своїми сухопутними, військово-повітряними, військово-морськими силами та силами спецоперацій. За різними даними налічує 150–250 тисяч особового складу.

Хоча ціллю стратегічної ракети була Америка, цілком можливо, що вибух, який зруйнував іранську базу, влаштувала ізраїльська спецслужба «Моссад»^{*}. З моменту своєї появи за більше ніж 60 років до того вона безстрашно чинила таємну протидію загрозам для Ізраїлю та Заходу. А нині збирання «Моссадом» розвідданих і її операції мають як ніколи значний вплив на безпекові інтереси США — й у світі, й на території Америки.

Якщо вірити іноземним масмедіа, на зазначений час головним викликом для «Моссаду» була брутальна й недвозначна обіцянка іранської влади стерти Ізраїль з карти світу. Ведучи запеклу невидиму війну проти Ірану — за допомогою диверсій на ядерних об'єктах, ліквідації вчених-атомників, постачання через підставні компанії некондиційних обладнання й сировини на іранські заводи, підбурювання до дезертирства високопосадових військовиків і ключових осіб із програми ядерних досліджень, запуску руйнівних вірусів в іранські комп'ютерні системи — «Моссад», як вважають, відвертав небезпеку набуття Іраном ядерного статусу і настання всіх тих наслідків, якими це обернулося б для Сполучених Штатів і решти світу. «Моссаду» вже вдалося на кілька років затримати появу іранської атомної бомби, і ось його прихована битва сягнула апогею, адже далі лишається тільки крайній засіб — воєнний удар.

За час боротьби з тероризмом «Моссад» від 1970-х років схопив або знищив десятки ватажків терористів у їхніх укріплених сховках у Бейруті, Дамаску, Багдаді та на підпільних штаб-квартирах у Парижі, Римі, Афінах, на острові Кіпр. Якщо вірити західним ЗМІ, 12 лютого 2008 року агенти «Моссаду» в Дамаску влаштували пастку на Імада Мугнію, військового лідера руху «Хезболла». Мугнія був затятим ворогом Ізраїлю, але також — номером один у списку найрозшукуваніших злочинців ФБР. Він спланував і здійснив у Бейруті теракт, унаслідок якого загинув 241 морський піхотинець США. За ним залишився кривавий слід, усіяний тілами сотень американців, ізраїльтян, французів та арген-

* Повну назву таємної служби перекладають як «Відомство розвідки і спеціальних завдань», де слово «моссад» означає, власне, «відомство».

тинців*. Моссадівці й досі полюють на провідників «Ісламського джихаду» та «Аль-Каїди» на всьому Близькому Сході.

Проте коли «Моссад» попереджував Захід, що Арабська весна може перетворитися на Арабську зиму, ніхто не дослухався. У 2011 році Європа й Америка святкували те, що там сприйняли як світанок демократії, свободи та прав людини на Близькому Сході. Сподіваючись здобути симпатії египтян, Захід тиснув на президента Мубарака — свого найвірнішого союзника в арабському світі, аби той зрікся влади. Але натопт на площі Тахрир у Каїрі відразу ж спалив американський прапор, а потім маніфестанти штурмували ізраїльське посольство, вимагали розірвати мирну угоду з Ізраїлем і ув'язнювали активістів неурядових організацій, підтримуваних США. Вільні вибори привели до влади в Єгипті «Братів-мусульман», і сьогодні ця країна балансує на межі анархії та економічної катастрофи. Режим ісламських фундаменталістів пускає корені в Тунісі; слідом, схоже, готова піти й Лівія**. У Ємені — суцільні заворушення. У Сирії президент Асад винищує власний народ. Поміркованіші режими на кшталт Марокко, Йорданії, Саудівської Аравії та еміратів Перської затоки почуваються так, ніби західні союзники їх зрадили. А надії на права людини, гендерну рівність, демократичні закони та правову державу, які надихали ці епохальні революції, було зметено партіями релігійних фанатиків — краще організованими і ближчими до мас.

Ця Арабська зима перетворила Близький Схід на міну уповільненої дії, що загрожує народові Ізраїлю та його союзникам на Заході. Як показав час, завдання «Моссаду» стали ризикованішими

* Імад Фаез Мугнія (також Мугніе, Мугнійо тощо; *англ.* Mugniyeh), бойовик і активіст Організації визволення Палестини, а пізніше — один із засновників і лідерів «Хезболли» й один з наставників Усами бен Ладена в питаннях організації терактів. Окрім представників перелічених у книжці національностей, чинив теракти проти росіян: у 1984 році особисто вбив радянського дипломата в Лівані Андрія Каткова, а у 2000-му зорганізував напад на російське посольство в цій країні.

** Після політичних реформ 2014 та 2019 років політична, а потім і економічна ситуація в Єгипті відносно стабілізувалася внаслідок приходу до влади під помірковано націоналістичними гаслами ставлеників великого бізнесу за підтримки західних політичних кіл. Натомість у Лівії Арабська весна, як відомо, завершилася тривалою громадянською війною із залученням військових з'єднань з низки західних держав.

і водночас — життєво важливими для Заходу. Ця служба має вигляд найкращого оборонця від іранської ядерної загрози, від тероризму, від будь-чого, що може постати з близькосхідного хаосу. І, що важливіше, діяльність «Моссаду» відіграє роль останнього попереджувального пострілу заради уникнення відкритої війни.

Кров'ю «Моссаду» є його безіменні воїни — чоловіки й жінки, які ризикують своїми життями, мешкають під фальшивими личинами далеко від своїх родин, проводять зухвалі операції у ворожих країнах, де найменша помилка може вилитися в арешт, тортури чи смерть. За часів Холодної війни найгіршим, що загрожувало агентів, схопленому на Заході або в країнах комуністичного блоку, був обмін на іншого агента десь на оповитому вогким туманом берлінському мосту*. Російський чи американський, британський чи східнонімецький агент завжди знав, що він не сам, — завжди був хтось, хто визволить його з біди. Але для самотніх воїнів «Моссаду» немає обмінів і оповитих туманом мостів; за свою відвагу вони платять власними життями.

У цій книжці ми проллємо світло на найвидатніші операції та найхоробріших героїв «Моссаду» — як і на помилки та провали, що далеко не раз кидали тінь на імідж спецслужби та змушували похитнутися самі її підвалини. Ці операції окреслили долю Ізраїлю, а багато в чому — й долю всього світу. Що ж до агентів «Моссаду», то те, що їх єднає, — це глибока, ідеалістична любов до своєї країни, безмежна відданість її життю та виживанню, готовність наражатися на найгостріші ризики і піддаватися найбільшій небезпеці. Заради Ізраїлю.

* Натяк на Глінікський міст між Західним Берліном (НДР) і Потсдамом (ФРН), де протягом Холодної війни відбулася низка обмінів заарештованими розвідниками між СРСР і США. В одному випадку з радянського боку разом з американськими агентами фігурував радянський дисидент українського походження Натан Щаранський, який пізніше став авторитетним політиком і державним діячем Ізраїлю.

ЦАР ТІНЕЙ

Наприкінці літа 1971 року понад узбережжям шаленіла буря, і штормові хвилі накочувалися на пляжі Гази. Місцеві рибалки-араби завбачливо лишалися на березі: день був не найкращий, щоб кидати виклик підступній стихії. Раптом під їхніми ошелешеними поглядами з бурхливих хвиль виткнулось і важко тицьнулося в мокрий пісок потріпане судно. Кілька арабів у м'ятому, мокрому одязі та куфіях перестрибнули через борти й побрели до суші. З їхніх неголених облич було видно, що вони перенесли важку та довгу морську мандрівку; проте прибулі не мали часу відпочивати — вони рятували свої життя. У збуреному морі з'явився ізраїльський торпедний катер, що повним ходом ішов до них, несучи на палубі солдатів у повному бойовому спорядженні. Коли він наблизився до берега, вояки повистрибували на мілководдя і відкрили вогонь по втікачах-палестинцях. Двоє чи троє місцевих хлопчаків, що бавилися на пляжі, підбігли до тих і потягли їх у гущавину фруктового саду неподалік; ізраїльські солдати втратили їхній слід, але продовжували прочісувати узбережжя.

Пізніше того самого вечора до саду обережно пробрався молодий палестинець із автоматом Калашникова. Утікачів, що збилися до купи, він виявив аж у найдальшому закутку.

— Хто ви, браття? — спитав він.

— Члени Фронту визволення Палестини, — відповіли йому. — З табору біженців у Тірі, в Лівані.

— Мархаба (ласкаво просимо), — сказав юнак.

— Ти чув про Абу-Сеїфа, нашого командира? Він послав нас зустрітися з командирами ФВП у Бейт-Лакхії (місто-осередок терористів на півдні сектору Газа). Ми маємо гроші та зброю і хотіли б координувати наші з вами дії.

— Я вам допоможу, — запевнив парубок.

Наступного ранку кілька озброєних терористів провели прибульців до окремого будинку на території табору біженців у Джебалії*. Їх завели до просторої кімнати та запросили сісти за стіл. Незабаром до кімнати зайшли командири ФВП, яких вони і прагнули побачити. Ті обмінялися з ліванськими побратимами теплими привітаннями й розсілися навпроти.

— Можемо починати? — спитав кремезний лисий молодий чоловік у червоній куфії — схоже, лідер ліванської групи. — Усі тут?

— Усі.

Ліванець підніс зап'ястя до очей і поглянув на годинник. Це був заздалегідь обумовлений знак. «Ліванські емісари» раптом вихопили пістолети й відкрили вогонь. Менше ніж за хвилину всі бейт-лахійські терористи були мертві. «Ліванці» вибігли з будівлі, промчали покрученими провулками табору біженців і заюрмленими вулицями Гази та незабаром опинилися на ізраїльській території. Того вечора чоловік у червоній куфії — командир секретного загону спецпризначення «Рімон», капітан Армії оборони Ізраїлю (АОІ) Меїр Даган — доповідав генералу Арієлеві (Аріку) Шарону про успіх операції «Хамелеон». Усіх лідерів ФВП у Бейт-Лакхії — ціле смертоносне терористичне угруповання — було знищено.

Даган мав лише 26 років, але вже був легендарним бійцем. Він спланував усю цю операцію: маскування під ліванських терористів, прибуття з ізраїльського порту Ашдода на старезному судні,

* У таборі біженців поблизу палестинського міста Джебалія на площі менше ніж 1,5 квадратного кілометра проживає майже 100 тисяч осіб. Він вважається одним із найщільніше населених місць на Землі, а також — осередком палестинського тероризму.

переховування протягом ночі, зустріч із ватажками терористів і маршрут відходу після акції. Зорганізував навіть удавану погоню ізраїльського торпедного катера. Даган був природжений партизан — сміливий, винахідливий і не скутий традиційними правилами. Іцхак Рабин якось сказав: «Меїр наділений унікальною здатністю розробляти антитерористичні операції, схожі на блок-бастери».

Майбутній директор «Моссаду» Дані Ятом пригадував Дагана кремезним молодиком із гривою темного волосся, який прибув вступати до найпрестижнішого ізраїльського спецпідрозділу «Саерет Маткаль» і вразив усіх умінням метати ніж. Своїм величезним клинком з арсеналу командос міг уразити будь-яку ціль. Хоча він був ще й чудовим стрільцем, успішно скласти вступні тести в «Саерет Маткаль» йому не вдалося, тож Даган мусив задовольнитися срібними крилами повітряного десанту.

На початку сімдесятих його направили до сектору Газа, який був захоплений Ізраїлем під час Шестиденної війни 1967 року й відтоді став осиним гніздом тероризму. Палестинські терористи вбивали ізраїльтян у секторі Газа і в самому Ізраїлі щодня — кидали бомби, підкладали вибухівку, розстрілювали з ручної зброї; АОІ майже втратила контроль над бунтівними таборами біженців. У 1971 році, 2 січня, коли кинута терористом у машину родини Аройо граната розірвала двох чарівних малюків — п'ятирічну Абігейл і восьмирічного Марка, — генерал Аріель Шарон вирішив, що мусить покласти цій кривавій бійні край. Він залучив і декого зі старих товаришів своєї пошрамованої в боях юності, й певну кількість обдарованих молодих бійців. Одним із них і став круглолидий, приземкуватий, міцний та трохи кульгавий Даган. (Під час Шестиденної війни він наступив на міну. Лікуючись від ран у Медцентрі імені Моше Сороки, що в Беєр-Шеві, він закохався у свою медсестру Біну, й, коли він одужав, вони побралися.)

Сформованого Шароном підрозділу офіційно не існувало. Його завдання полягало в знищенні терористичних організацій сектору Газа за допомогою ризикованих, неконвенційних методів. Даган час від часу прогулювався окупованою Газою із ціпком, доbermanом і кількома пістолетами, револьверами й автоматами. Дехто стверджує, що його помічали в небезпечних провулочках

Гази, де він в арабському вбранні неквапом проїздив верхи на віслюкові. Каліцтво ніяк не послаблювало його рішучості здійснювати найнебезпечніші операції. Погляди партизана були простими: є вороги — погана частина арабів, що хоче нас убити, — тож мусимо вбити їх перші.

Вступивши в підрозділ, Даґан створив «Рімон», перший таємний ізраїльський спецзагін, бійці якого під виглядом арабів діяли просто в серці розташування супротивника. Перевдягатися їм доводилося, щоб вільно пересуватись у натовпах справжніх арабів і непоміченими підбиратися до своїх цілей. Вони швидко стали відомими як «Арікова група ліквідації» й, коли вірити чуткам, нерідко холоднокровно вбивали взятих у полон терористів. Подейкували, що часом вони приводили терориста до темного провулка і заявляли: «Маєш дві хвилини, щоб утекти», — а коли він робив таку спробу, пристрілювали його. Часом могли «забути» на видноті ніж або пістолет, а коли бійовик хапався за нього, вбивали того на місці. Журналісти писали, ніби Даґан щоранку виходить на пустище і, доки пісяє за допомогою однієї руки, з іншої стріляє по баночках з-під кока-коли. Даґан таку інформацію заперечував. «До всіх нас приклеюються які-небудь міфи, — казав він, — але дещо з написаного є просто брехнею».

Бійці крихітного ізраїльського спецзагону вели важку, жорстоку війну, щодня ризикуючи своїми життями. Чи не щовечора Даґанові люди перевдягалися жінками або рибалками й виходили на пошуки терористів, особи яких уже було встановлено. У середині січня 1971 року, вдавши із себе арабських терористів, вони заманили в засідку на півночі сектору Газа членів ФАТХ і в перестрілці, що тоді розпочалася, знищили ворогів. Того самого року, 29 січня, тепер уже у формі, Даґан і його люди на двох джипах їхали околицями джебалійського табору біженців. Дорогою їм трапилося таксі, й Даґан упізнав серед пасажирів відомого терориста Абу-Німера. Він наказав зупинити джипи, його бійці оточили таксі. Даґан підійшов до автівки, і тут з неї вискочив Абу-Німер, розмахуючи затиснутою в руці гранатою. Дивлячись Даґанові в очі, він висмикнув чеку. «Граната!» — закричав Даґан, але замість кинутися на землю стрибнув на чоловіка, повалив його і вирвав знаряддя смерті з його руки. За це капітана нагородили медаллю

«За відвагу». Стверджують, що, віджбурнувши гранату подалі, Даган убив Абу-Німера голіруч.

Роки по тому в одному зі своїх нечастих інтерв'ю Даган сказав ізраїльському журналістові Рону Лешему: «“Рімон” не був “групою ліквідації”... Ми перебували не на Дикому Заході, де кожен одразу хапається за зброю. Ніколи не завдавали шкоди жінкам або дітям... Атакували людей, які були свідомими вбивцями. Знищували їх і стримували інших. Заради захисту цивільних держава іноді змушена робити те, що суперечить нормам демократії. Так, це правда, що в спецзагонах на кшталт нашого межі дозволено-го можуть розмитися. Саме тому командир мусить бути впевнений, що його люди — найкращі. Найбрудніші акції треба здійснювати найчеснішим».

Демократично чи ні, але Шарон, Даган і їхні колеги значною мірою викорінили тероризм у Газі, й на цілі роки ця місцевість стала тихою та мирною. Хоча дехто стверджує, що Шарон напівжартома сказав про свого вірного помічника: «Спеціальність Меїра постійно вимагає відділяти арабську голову від тіла»^{*}.

Проте мало хто знав справжнього Дагана. Він народився під ім'ям Меїра Губермана, а сталося це поблизу Херсона, в Україні, у залізничному вагоні, яким його сім'я діставалась із Сибіру до Польщі. Більшість його родичів загинули під час Голокосту. Меїр емігрував з батьками до Ізраїлю і виріс у бідному передмісті давнього арабського містечка Лод, кілометрів за двадцять п'ять на південь від Тель-Авіва. Багато хто знав його як непереможного бійця, та лише одиниці відали про його таємні захоплення: то був завзятий читач історичних книжок, вегетаріанець, Меїр кохався у класичній музиці, мав за хобі малювання і скульптуру.

З ранніх років його переслідували думки про жажливі страждання рідних і всього єврейського народу під час Голокосту. Захисту новонародженої Держави Ізраїль він присвятив життя.

^{*} В оригіналі: «Meir's specialty is to separate the head of an Arab from his body» — натяк водночас на «спеціальність», що передбачала жорстоке поводження з терористами, та на «специфіку» — глибоке розуміння Даганом арабських способу мислення, культури і традицій, інакше кажучи, на його «арабську голову», на чому наголошували всі його біографи.

Зростаючи в армійській ієрархії, у кожному новому кабінеті найперше вішав на стіну велике фото, на якому загорнутий у молитовне покривало старий єврей стояв навколішки перед двома офіцерами СС, один з яких тримав кийок, а інший — пістолет. «Цей старий був мій дід, — пояснював Даган відвідувачам. — Коли дивлюся на це фото, я розумію, що ми повинні бути сильними й захищатися, щоб Голокост більше ніколи не повторився».

Чоловік на фотографії справді був Дагановий дід на ім'я Бер Ерліх Слушний. Його вбили в польському містечку Лукув за кілька секунд після того, як зробили знімок.

Під час Війни Судного дня 1973 року Даган у складі розвідгрупи одним із перших ізраїльтян перетнув Суецький канал. У Ліванську війну 1982-го він на чолі своєї бронетанкової бригади ввійшов у Бейрут. Незабаром його призначили комендантом «зони безпеки» в південному Лівані, й там з-під обсмаленого полковницького мундира знову проглянув партизан-авантюрист. Він воскресив принципи таємності, маскування та обману противника, напрацьовані в часи своєї роботи в Газі. Його бійці придумали своєму залюбленому в таємниці шефові прізвисько — називали його Царем Тіней. Життя в Лівані — з його таємними альянсами, зрадами, жорстокістю, фантомними війнами — було йому цілком до душі. «Навіть коли моя танкова бригада ще не вступила в Бейрут, — розповідав він, — я вже добре знав це місто». І як Ліванська війна вже скінчилася, він не полишив своїх ризикованих справ. Начальник генштабу Моше Леві 1984 року виніс йому офіційну догану за те, що Даган в арабському вбранні вештався біля штаб-квартири терористів у містечку Бахамдун (неподалік Бейрута).

За часів інтифади (палестинського повстання 1987–1993 років), коли його перевели на Західний берег радником начгенштабу Егуда Барака, Даган відновив свої старі звички і навіть переконав Барака приєднатися. Обоє, ніби щирі палестинці, вдяглись у спортивні костюми, знайшли «мерседес» лазурового кольору з місцевими номерами та поїхали оглядати небезпечну стару частину міста Наблус. Коли вони повернулись і під'їхали до будівлі штабу, тамтешня охорона спершу перелякалась — а коли впізнала їх, була в захваті.

Уже в чині генерал-майора Даган 1995 року подав у відставку і разом зі своїм добрим другом Йосі Бен-Гананом рушив у півторічну мандрівку мотоциклами по азійських рівнинах. Та їхню подорож уже на початку перервала звістка про вбивство Іцхака Рабина. Повернувшись додому, Даган певний час пропрацював у керівництві антитерористичних структур, без особливого ентузіазму спробував бути бізнесменом і взяв участь у виборчій кампанії Шаронової партії «Лікуд». У 2002-му він нарешті відійшов від справ і оселився у власному будинку в сільській місцевості Галілеї — зі своїми книжками, музикою, палітрою та скульпторським різцем.

Через три десятки років після Гази він, відставний генерал, почав будувати стосунки зі своєю сім'єю: «Я ніби прокинувся і раптом зрозумів, що мої діти вже виросли», аж тут отримав дзвінок від давнього приятеля, на той час уже прем'єр-міністра Арієля Шарона. «Я хочу, щоб ти очолив “Моссад”, — заявив Шарон своєму 57-річному другові. — Мені потрібен директор “Моссаду” з міцною хваткою».

То був 2002-й, і «Моссад» таки втрачав хватку. За попередні роки сталося кілька провалів, які завдали престижеві спецслужби тяжких ударів. Широко висвітлюваний у пресі невдалий замах на провідного лідера «Хамасу» у йорданській столиці Аммані, арешти ізраїльських агентів у Швейцарії, на Кіпрі та в Новій Зеландії неабияк зашкодили репутації відомства. Глава «Моссаду» Ефраїм Галеві не виправдав надій. Колишній посол Ізраїлю в Євросоюзі, він виявився добрим дипломатом і аналітиком, але не був ані справжнім лідером, ані бійцем. Шарон потребував безстрашного і креативного керівника «Моссаду», що став би грізною зброєю проти ісламського тероризму й іранського реактора.

У «Моссаді» Дагану не зраділи. Чужинець, більше сфокусований на бойових операціях, він не надто цікавився тонким аналізом розвідувальних даних чи таємною дипломатичною грою. Кілька вищих офіцерів відомства звільнилися на знак протесту, але Даган тим не переймався. Він відновив бойові підрозділи, налагодив тісні робочі зв'язки з іноземними спецслужбами й занурився в іранську проблему. Коли 2006 року вибухнула катастрофічна Друга ліванська війна, він виявився єдиним ізраїльським лідером,

який виступив проти стратегії на основі масованих бомбардувань. Він вірив у наземний наступ, сумнівався, що війну можуть виграти військово-повітряні сили, і лишився після війни незаплямованим.

Однак преса продовжувала активно шпетити його за суворе ставлення до підлеглих. Розчаровані офіцери «Моссаду», яких виганяли зі служби, одразу бігли зі своїми скаргами до журналістів, і Даган перебував під постійним вогнем критики. «Який-який Даган?» — написав один популярний колумніст.

Та одного дня заголовки змінилися. Шпальти щоденних газет заповнили улесливі статті, по вінця сповнені прикметників найвищого ступеня порівняння. Вони кричали про «людину, яка повернула честь “Моссаду”».

Під Дагановим проводом «Моссад» спромігся на те, що доти годі було й уявити: убивство в Дамаску маніяка з «Хезболли» Імада Мугнії, знищення сирійського атомного реактора, ліквідацію ключових ватажків терористів у Лівані та Сирії і, що найвизначніше, неослабну, безжальну та успішну кампанію проти таємної іранської програми щодо розроблення ядерної зброї.

ПОХОРОНИ В ТЕГЕРАНІ

Опів на п'яту вечора 23 липня 2011 року на вулиці Бані Хашем у південному Тегерані з'явилися двоє озброєних мотоциклістів. Вихопивши з-під шкірянок автомати, вони розстріляли чоловіка, що саме збирався зайти у свій будинок, і зникли з місця події задовго до прибуття поліції. Жертвою виявився Даріуш Резаї Неджад, 35-річний професор фізики й важлива фігура в іранській ядерній програмі. Під його керівництвом розробляли електронні запали для активації боеголовок.

Резаї Неджад став не першим іранським науковцем, якому довелося зустріти насильницьку смерть. Офіційно Іран розвивав ядерні технології лише для мирного використання і заявляв, що збудована за допомогою Росії АЕС у провінції Бушер — важливий виробник електроенергії — є свідченням цих благих намірів. Проте, крім Бушеру, на території країни було встановлено наявність ще цілої низки ядерних реакторів, усі — під щільною охороною, майже ні для кого не доступні. Із часом Іран змушений був визнати існування деяких із цих центрів, хоча заперечував, що вони мають стосунок до створення зброї. Але на той час західні спецслужби та місцеві підпільні організації вже розкрили особи кількох провідних університетських науковців, причетних до створення першої іранської ядерної бомби. Ті, кого можна було ідентифікувати хіба що як «невідомі

сторона», розпочали безжальну війну за зупинку іранської ядерної програми.

О пів на восьму ранку 29 листопада 2010 року на півночі Тегерана мотоцикліст у шоломі із затемненим склом пішов на обгін авто доктора Маджиди Шахріярі, наукового керівника іранських ядерних проєктів. Порівнявшись із машиною, мотоцикліст наліпив на її заднє скло якийсь пристрій. За кілька секунд пролунав вибух, що вбив 45-річного фізика й поранив його дружину. У той самий час на вулиці Аташі в південному Тегерані інший мотоцикліст зробив те саме з «Пежо-206» іще одного провідного іранського ядерника, доктора Ферейдуна Аббасі-Девані. Унаслідок вибуху науковця та його дружину було поранено.

Іранська влада відразу ж звинуватила «Моссад». Роль кожного з двох учених у розробленні іранської атомної зброї була оповита завісою таємності, але керівник програми Алі Акбар Салехі заявив, що Шахріярі став мучеником, а залучений до роботи над програмою колектив утратив свою «найдорожчу квітку».

Президент Ахмадінежад теж визнав заслуги обох жертв, причому в оригінальний спосіб: щойно Аббасі-Девані одужав від ран, глава держави призначив його віцепрезидентом.

Нападників так і не знайшли.

За десять восьма ранку 12 січня 2010 року. Професор Масуд Алі Мохаммаді вийшов зі свого будинку на проспекті Шаріяті у фешенебельному районі Гейтарі на півночі Тегерана. Він прямував до своєї лабораторії в Технологічному університеті імені Шарифа.

Коли спробував відчинити дверцята свого авто, потужний вибух струсонув тихий квартал. Силовики, які поквапилися на місце події, побачили, що й авто, і тіло Мохаммаді розірвало на шматки. Вибухівку було сховано в припаркованому поруч мотоциклі. Іранські медіа оголосили, що замах здійснили агенти «Моссаду». Президент Ахмадінежад заявив: «Цей замах укотре нагадує нам, до яких методів удаються сіоністи».

П'ятдесятирічний професор Мохаммаді спеціалізувався на квантовій механіці й був радником у межах ядерної збройної програми. Європейські медіа повідомляли, що він служив у Корпусі вартових революції. Щоправда, життя Мохаммаді, як і його смерть, оповиті таємницею. Частина його друзів наполягала, ніби він працював

лише в теоретичній сфері й ніколи не долучався до воєнних проєктів. Дехто також заявляв, що він підтримував дисидентський рух і брав участь в антиурядових протестах.

Утім, як виявилось, чи не половина присутніх на його похороні належали до вартових революції. Його домовину несли офіцери Корпусу. Подальші розслідування преси однозначно підтвердили, що Мохаммаді був активно залучений до реалізації іранських ядерних амбіцій.

У січні 2007 року агенти «Моссаду», як припускають, за допомогою радіоактивної речовини вбили доктора Ардешира Хосейнпура. Із посиланням на дані розташованого в Техасі аналітичного центру «Стратфор» про замах повідомив лондонський тижневик «Санді таймс». Іранські урядовці висміяли це повідомлення, заявивши, що «Моссад» ніколи не зміг би провести на території Ірану подібної операції та що «професор Хосейнпур задихнувся в диму під час пожежі у своєму помешканні». Вони запевняли: 44-річний науковець був лише визнаним фахівцем з електромагнетизму і не мав жодного стосунку до іранських ядерних досліджень.

Але, як виявилось, Хосейнпур працював у розташованому в Ісфагані секретному дослідному центрі, де уранову руду перетворювали на газ. Потім речовину використовували для збагачення урану на «каскадах» центрифуг в укріпленому підземному центрі в місті Натанз на задвірках тієї самої провінції. Хосейнпур 2006 року отримав найпрестижнішу іранську премію за технічні та наукові досягнення, а на два роки раніше його вшанували найвищою в цій країні відзнакою за військові розробки*.

Замахи на іранських учених-ядерників були лише одним із фронтів набагато ширшого театру воєнних дій. Згідно з британською газетою «Дейлі телеграф», очолюваний Даганом «Моссад» залучив до цієї боротьби подвійних агентів, диверсійні групи, саботаж, воєнні операції — і сформував достатній запас міцності, аби роками провадити приховані атаки на іранську програму з розроблення ядерної зброї.

* Сестра загиблого, Махмубе Хосейнпур, 2017 року заявила турецькому виданню «Медіа лайн», що науковця вбили іранські спецслужби, причому саме через його відмову брати участь у військових програмах. Іранська влада звинувачення відкинула.

Як висловилася директорка аналітичного відділу в «Стратфорі» Ріва Бхалла, «у співпраці зі Сполученими Штатами таємні операції Ізраїлю було сфокусовано і на знищенні ключових людських ресурсів ядерної програми, і на саботажі матеріального постачання». За її словами, до цієї тактики Ізраїль удавався на початку вісімдесятих щодо Іраку, де агенти «Моссаду» зліквідували трьох учених-ядерників, загальмувавши так запуск розміщеного неподалік від Багдада атомного реактора «Осірак»*.

У процесі цієї неоголошеної війни Даганів «Моссад» успішно стримував появу іранської ядерної бомби, чим перешкоджав утіленню найбільшої небезпеки для Ізраїлю із часу його заснування — погрозам Ахмадінежада стерти цю країну з карти світу.

Однак ті малозначущі перемоги не можуть виправдати найбільшого провалу в історії «Моссаду» — неспроможності викрити іранський таємний ядерний проєкт від самих його початків. Іран уже не перший рік розбудовував свою ядерну міць — а Ізраїль не мав доказів того. Іран інвестував у це великі суми, залучав науковців, створював таємні бази, проводив складні випробовування — а Ізраїль нічого не знав. Від тієї миті, коли Іран під проводом Хомейні вирішив стати ядерною потугою, тамтешня влада вдавалася до маніпуляцій, хитрощів і стратегем, які незмінно пошивали в дурні західні спецслужби, зокрема й «Моссад».

Іще іранський шах Реза Пехлеві почав будівництво двох ядерних реакторів — для мирних і воєнних цілей водночас. Цей проєкт, запущений у 1970-х роках, не викликав в Ізраїлі ані найменшої стривоженості: тоді ця держава була близькою союзницею Ірану. Міністр оборони Ізраїлю генерал Езер Вейцман приймав 1977 року в стінах свого міністерства в Тель-Авіві генерала Хасана Туфаняна, відповідального за модернізацію іранської армії; Ізраїль надавав своєму союзникові сучасну зброю та військову техніку. Згідно зі стенограмою конфіденційних переговорів, Вейцман запропонував постачити Ірану високотехнологічні ракети класу «земля —

* «Осірак» («Таммуз») — один із трьох ядерних реакторів, який Франція збудувала для Іраку ще на межі 1970–1980-х років. Два з них знищили агенти «Моссаду» ще перед відправленням їх із Франції, а «Осірак» урешті вивели з ладу ВПС Ізраїлю під час гучної операції «Опера» 7 червня 1981 року.

земля», а генеральний директор Міноборони доктор Пінхас Цусман вразив Туфаняна заявою, що ці ізраїльські ракети можна переобладнати під ядерні боеголовки. Але чиновники не встигли здійснити своїх планів: двосторонні відносини змінила революція в Ірані. Ісламістський уряд винищував прибічників шаха і проголосив антиізраїльський курс. Хворий шах залишив країну, яка опинилася в руках аятоли Хомейні та відданих йому мулл.

Хомейні вмить заборонив ядерний проєкт, який вважав «антиісламським». Будівництво реакторів зупинили, обладнання демонтували. Але у 1980-х спалахнула кривава війна між Іраком та Іраном. Саддам Хусейн застосовував проти іранців бойові отруйні гази. Те, що найлихіший ворог використовував неконвенційну зброю, змусило аятол переглянути свою оборонну політику. Ще за життя Хомейні його майбутній спадкоємець Алі Хаменеї звелів іранським військовикам розробляти нові види озброєнь — біологічні, хімічні і ядерні, — аби протистояти зброї масового ураження, націленим з Іраку. Невдовзі догідливі релігійні ватажки вже закликали зі своїх кафедр до зняття заборони на «антиісламські» озброєння.

Фрагментарні повідомлення про іранські розробки почали ширитися в середині вісімдесятих. Із занепадом у 1989-му Радянського Союзу Європу захлеснули чутки про спроби Ірану купити ядерні боеголовки в безробітних генералів і зголоднілих науковців із колишньої радянської еліти. Західна преса з найдраматичнішими подробицями розписувала історії загадкових зникнень таких учених і воєначальників, припускаючи, що їх завербували іранці. Репортери, не шкодуючи уяви, повідомляли про опломбовані вантажівки, які, оминаючи прикордонний і митний контроль, прямували зі Східної Європи на Близький Схід. Журналістські джерела в Тегерані, Москві та Пекіні донесли до світу інформацію про підписану угоду між Іраном і Росією щодо будівництва АЕС у Бушері, на узбережжі Перської затоки, і про угоду з Китаєм, яка передбачала будівництво двох менших реакторів.

Занепокоєні США та Ізраїль розіслали по Європі команди спецagentів, яким наказали розшукати продані Ірану радянські атомні бомби й сліди завербованих науковців. Але безрезультатно. Сполучені Штати піддали Росію та Китай потужному тискові,

вимагаючи розірвати угоди з Іраном. Китай поступився і скасував відповідні домовленості. Росія вирішила від угод не відмовлятися, але затягувала час. Реактор будували 20 років, а параметри його експлуатації було суворо обмежено російським і міжнародним контролем.

Ось тільки Сполученим Штатам та Ізраїлю у світлі охолодження відносин з Іраном варто було розширити пошуки. Главам «Моссаду» та ЦРУ забракло розуміння, що російський і китайські реактори були лише прикриттям, димовою завісою для «найкращих у світі розвідслужб». Потай Іран уже запустив циклопічний проєкт перетворення на ядерну державу.

Восени 1987 року в Дубаї відбувалася таємна зустріч. У маленькому запиленому кабінеті зібралися восьмеро: троє іранців, двоє пакистанців і троє європейських науковців, що працювали на Іран (два з них були німці).

Представники Ірану та Пакистану підписали конфіденційну угоду. Пакистанцям передали значну суму. Якщо точніше, її отримав керівник пакистанської ядерної програми доктор Абдул Кадір Хан.

Цю програму Пакистан офіційно розпочав на кілька років раніше, щоб досягти військового паритету зі своїм архіворогом — Індією. Доктор Хан гостро потребував необхідних для виготовлення ядерної бомби розщеплюваних матеріалів. А проте він вирішив робити ставку не на плутоній, який утворюється в класичних ядерних реакторах, а на збагачений уран. Уранова руда містить лише 1 % урану-235, без якого неможливо створити ядерний заряд, і 99 % непридатного для цього урану-238. Доктор Хан розробив метод перетворення природного урану на газ і закачування в центрифуги, об'єднані в одну виробничу лінію, що називається каскадом. У цих установках, які перемішують газ із неймовірною швидкістю 100 000 обертів на хвилину, легший уран-235 відділяється від важчого урану-238. Унаслідок тисяч повторів цього процесу в центрифугах накопичується збагачений уран-235. Після зворотного перетворення газу на тверду субстанцію він стає тією самою речовиною, яка потрібна для створення ядерного заряду.

Креслення центрифуг Хан викрав у URENCO, європейської компанії, у якій працював на початку 1970-х, і згодом почав виробляти їх у Пакистані. Досить скоро Хан став «торговцем смертю» — він продавав свої методи, формули й ті самі центрифуги. Іран був головним з його клієнтів, серед яких значилися також Лівія та Північна Корея.

Іранці купували центрифуги і в інших місцях, а із часом навчилися будувати їх самі. Раз у раз до Ірану прибували величезні партії урану, центрифуг, електроніки, запасних частин. Для оброблення уранової руди, розміщування центрифуг і відновлення з газу твердого урану було збудовано потужні виробництва; іранські науковці їздили до Пакистану, пакистанські фахівці відвідували Іран — і ніхто про це нічого не знав.

Іранці подбали про те, щоб розкласти яйця в різні кошики. Ядерний проєкт розпорошили по військових базах, замаскованих лабораторіях і загублених у глушині «фабриках» на території всієї країни. Деякі з тих центрів збудували під землею й оточили батареями протиповітряних ракет. Один завод стояв у Ісфагані, другий — в Араку; найважливіший, із центрифугами, побудували в Натанзі, а четвертий — у священному місті Кум. За найменшою підозри, що розташування того чи того центру могло бути виявлене, іранці переносили все в інше місце, прибираючи навіть забруднений радіоактивними речовинами шар ґрунту. Також вони вміло заплутували й дурили інспекторів МАГАТЕ. Глава цієї організації доктор Мухаммед аль-Барадеї, єгиптянин, поводився так, ніби щиро вірить кожній облудній заяві іранців, і випускав догідливі звіти, що давали їхній державі змогу продовжувати реалізацію її смертоносних планів.

Американські можновладці вперше зрозуміли істинний розмах іранських розробок тільки 1 червня 1988 року. Перед слідчими ФБР у Нью-Йорку з'явився пакистанський перебіжчик, який просив політичного притулку. Він назвався доктором Іфтіхаром Ханом Чоудрі й розкрив увесь масштаб таємної співпраці між Іраном і Пакистаном, виказав роль доктора Хана, описав зустрічі, у яких брав участь, назвав причетних до іранського проєкту пакистанських експертів.

Факти й імена, які повідомив доктор Чоудрі, перевірило ФБР, і їхню істинність підтвердили. Бюро розслідувань таки порекомендувало надати Чоудрі статус політичного біженця — але його свідчення так і не стали підставою для подальших розслідувань. Можливо, через недбальство американське політичне керівництво поклало стенограми розповідей Чоудрі в шухляду, не зініціювало жодних дій і ні про що не попередило Ізраїль. До того, щоби правда про Іран впливла на поверхню, мало минути ще чотири роки.

Про існування двох ядерних центрів — в Араку та Натанзі — світовим медіа несподівано повідомили в серпні 2002 року учасники іранського підпільного руху «Моджахеддін е-Халк» (Організація моджахедів іранського народу, ОМІН). Подальшими роками ОМІН продовжувала розкривати нові факти про іранський ядерний проєкт, тож виникли певні підозри, що справжні джерела інформації перебувають за межами Ірану. В ЦРУ продовжували ставитися до цієї інформації скептично: там припускали, що так ізраїльтяни та британці просто намагаються спровокувати США на ризиковані дії. Скидалося на те, що в ЦРУ переконані: «Моссад» і британська МІ6 згодують ОМІН власні розвіддані, аби скористатись іранською опозицією як джерелом, якому віритиме світова спільнота. Власне, наші джерела в Ізраїлі підтвердили, що циклопічний комплекс центрифуг у загубленому серед пісків Натанзі насправді першим виявив один спостережливий офіцер «Моссаду». Того ж таки 2002 року іранські підпільники передали ЦРУ ноутбук із великою кількістю збережених на ньому документів, не пояснивши, як він потрапив до них у руки. У критично налаштованих американців виникла підозра, що комп'ютер тільки нещодавно завантажили відсканованою документацією; вони звинуватили «Моссад» у тому, що ізраїльтяни підкинули лідерам ОМІН свої розвіддані, щоб ті вже від себе передали їх на Захід.

Але на робочих столах американців і європейців уже виростили стоси інших доказів, і врешті-решт їм довелося поглянути у вічі правді. Чутки про прибуткову торгівлю смертю, яку вів доктор Хан, розійшлися світом. У підсумку заплаканий науковець з'явився на пакистанському телебаченні із зізнанням, що й справді продавав ноу-хау, консультації та центрифуги Лівії, Північній Кореї

та Ірану й заробляв на цьому мільйони. Пакистанський уряд не забарився гарантувати «доктору Смерті» повну амністію, адже той був «батьком» їхньої ядерної бомби.

Тепер Ізраїль став головним джерелом інформації про Іран. Меїр Даган і його «Моссад» надали американській розвідці дані про таємний ядерний центр, збудований іранцями в Кумі; вважають, що Ізраїль причетний також до втечі з Ірану кількох вищих офіцерів Корпусу вартових революції та працівників атомного проєкту. Кільком державам «Моссад» надав оперативну інформацію про відправлення з їхніх портів до Ірану ядерного обладнання, спонукаючи ці держави заарештувати судна з вантажем.

Але просто володіти такою інформацією було для Ізраїлю недостатньо. Тимчасом як фанатичний Іран відкрито погрожував країні тотальним знищенням, решта світу сахалася від будь-яких рішучих дій. В Ізраїлю не залишалося вибору, крім як розпочати проти іранської ядерної програми тотальну таємну війну.

Після 16 років безмежної байдужості попередників Даган вирішив діяти.

У січні 2006-го в центральному Ірані розбився літак. Усі пасажери загинули. Серед них були вищі офіцери Корпусу вартових революції, зокрема один із його командирів Ахмед Казамі. Іранці наполягали, що літак упав через погані погодні умови, але центр «Стратфор» натякав, що катастрофу влаштували агенти західних спецслужб.

Лише за місяць до того військово-транспортний літак упав на житловий будинок у Тегерані. Загинули всі 97 осіб на борту. Серед них теж було чимало вищих офіцерів Корпусу, а також впливові провладні журналісти. У листопаді 2006 року в Тегерані розбився під час зльоту ще один військовий літак; загинуло 36 «вартових». Міністр оборони Ірану заявив в ефірі національного радіо: «На підставі розвідувальних даних ми можемо стверджувати, що за ці авіакатастрофи несуть відповідальність американські, британські та ізраїльські спецслужби».

Тим часом Даган без зайвої помпи став провідним архітектором ізраїльської політики щодо Ірану. Він вважав, що може настати момент, коли Ізраїль не матиме виходу, крім як розпочати

повномасштабну і тотальну воєнну агресію проти цієї країни; але, на думку Дагана, то міг бути лише крайній захід.

Диверсійні дії розпочалися в лютому 2005 року. Тоді міжнародна преса повідомила про вибух у ядерному центрі в Діалемі, куди влучила випущена ракета з нерозпізаного літака. Того самого місяця пролунав вибух на трубопроводі, яким постачали газ до збудованої росіянами Бушерської АЕС.

Ціллю наступного удару став розташований неподалік від Тегерана полігон «Парчин». Там іранські науковці розробляли «вибухову лінзу» — пристрій, який надає заряду параметрів критичної маси й так запускає ланцюгову реакцію атомного вибуху. Іранські підпільники заявили, що підрив бомби біля міста Парчин завдав таємним лабораторіям дуже серйозної шкоди*.

У квітні 2006-го у свята святих — центральному ядерному комплексі в Натанзі — відбувалось урочисте зібрання. У підземному приміщенні, де день і ніч гули тисячі центрифуг, зібрався чималий натовп науковців, техніків і керівників ядерного проекту. Вони прибули побачити й відсвяткувати пробний запуск нового каскаду. Всі чекали на драматичний момент увімкнення центрифуг. Головний інженер натиснув кнопку пуску — і величезну штучну печеру струсонував потужний вибух. З оглушливим звуком тріснули труби, і весь каскад розлетівся на друзки.

Розлючене керівництво проекту наказало провести якнайретельніше розслідування. Скидалося на те, що якісь «невідомі» змонтували обладнання з бракованих деталей. Телекомпанія CBS повідомила — мовляв, центрифуги зруйновано крихітними вибуховими пристроями, розміщеними на них незадовго до випробувань. А також заявила, що в організації вибуху американським спецслужбам допомагали ізраїльтяни.

У січні 2007 року центрифуги знову стали мішенню хитромудрої диверсії. Західні спецслужби заснували в Східній Європі кілька підставних фірм, що виробляли ізоляційні матеріали для з'єд-

* Восени 2014 року на об'єкті в Парчині знову стався вибух. У західну пресу потрапили супутникові знімки руйнувань, але що саме було в пошкоджених будівлях, лишилося невідомим. У квітні 2021-го з посиланням, знову-таки, на супутникову розвідку американські медіа повідомили про перебудування і значне розширення комплексу.

нувальних труб у каскадах. Через запроваджені ООН обмеження іранці не могли придбати такі матеріали на відкритому ринку, тож вони звернулися до згаданих фіктивних фірм, якими керували росіяни та іранські біженці, насправді завербовані західними розвідками. Тільки коли ізоляцію вже змонтували, іранці виявили, що матеріали дефектні й користуватися ними неможливо.

До травня 2007-го президент США Джордж Буш-молодший підписав таємний указ, що наділяв ЦРУ повноваженнями проводити таємні операції із затримання іранського ядерного проєкту. Незабаром низка західних спецслужб вирішила розгорнути кампанію із саботажу постачання необхідних для реалізації проєкту запчастин, обладнання та сировини. У серпні Даган зустрівся із заступником держсекретаря США з політичних питань Ніколасом Бернсом, щоб обговорити з ним стратегію щодо Ірану.

Останні сім років аварії, диверсії та вибухи на ядерних об'єктах у всьому Ірані стаються без упину. Один загадковий прорив в охолоджувальній системі Бушерського реактора затримав добудову установки на два роки; у травні 2008-го вибух на фабриці з виробництва косметики в Араку спричинив напрочуд серйозні пошкодження розташованому поруч заводу ядерних матеріалів; інший вибух зруйнував цілком таємний склад в Ісфаганському ядерному центрі, де уран перетворювали на газ.

У своїх матеріалах від 2008-го та 2010-го років «Нью-Йорк таймс» висвітлювала історію родини Тіннерів, інженерів швейцарського походження, які допомогли ЦРУ викрити лівійську та іранську ядерні програми й отримали за це 10 мільйонів доларів. Розвідуправління захистило їх від кримінального переслідування з боку швейцарської влади за контрабанду компонентів ядерного обладнання. Батько Фредерік Тіннер і двоє його синів, Урс і Марко, продали іранцям дефектне обладнання для ядерного центру в Натанзі, що спричинило руйнування пів сотні центрифуг. Тіннери закупили в німецькій компанії Pfeiffer Vacuum спеціальні насоси, потім підмінили їх у Нью-Мексико (США) і продали підробку іранцям.

Журнал «Тайм» стверджував, що Ізраїль був причетним до захоплення судна «Арктик сі», яке йшло з Фінляндії в Алжир під мальтійським прапором, з російською командою і «вантажем

деревини». Після двох днів плавання 24 липня 2009 року судно захопили восьмеро осіб. Лише через місяць російська влада оголосила, що транспорт відбив російський загін спецпризначення. «Лондон таймс» і «Дейлі телеграф» доводили, що «Моссад» сигналізував росіянам про наявність на борту судна вантажу урану, який іранцям продав відставний російський офіцер. Але адмірал Каутс, котрий на той час керував в Європейському Союзі протидією піратству, запропонував журналові власну версію подій. Єдиною логічною причиною захоплення судна, на його думку, було прагнення «Моссаду» перехопити уран*.

Проте й іранці не сиділи склавши руки. Між 2005-м і 2008-м роками вони в умовах цілковитої таємності побудували біля міста Кум новий ядерний центр. У свіжовикопаних підземних бункерах планували встановити 3000 центрифуг. Але в середині 2009-го іранці зрозуміли, що американська, британська та ізраїльська розвідки мають про цей об'єкт повну інформацію. Іран відреагував негайно. У вересні 2009 року Тегеран здивував світ, раптово поінформувавши МАГАТЕ про центр у Кумі. Деякі медіа стверджували, що іранці схопили агента західної спецслужби (є версія, що це була британська МІ6), який зібрав доказову базу щодо Куму, і розсекретили відповідну інформацію на випередження.

Через місяць директор ЦРУ Леон Панетта сказав журналу «Тайм», що його організації було відомо про Кум протягом трьох років і що Ізраїль брав участь у пошуку цієї інформації.

Історія з містом Кум кинула промінчик світла на таємний альянс, що склався між трьома сторонами, які брали участь у битві з Іраном, — ЦРУ, МІ6 і «Моссадом». Згідно з публікаціями у французьких медіа, ці спецслужби працювали спільно, причому «Моссад» оперував в Ірані, а ЦРУ та МІ6 надавали ізраїльтянам підтримку. Саме «Моссад» відповідав за організацію кількох вибухів у горах Загрос у жовтні 2010 року, коли на заводі зі збирання ракет «Шахаб» загинули 18 іранських технічних фахівців. Також із до-

* Поширенішою версією у світовій пресі було перевезення до Ірану російських крилатих ракет. Попри те, що росіяни затримали всіх нападників, більшість із яких були громадянами Естонії, результатів слідства так ніколи й не озвучили.

помогою своїх британських і американських союзників «Моссад» зліквідував 5 учених-ядерників.

Значною мірою цей альянс виник завдяки зусиллям Меїра Дагана. З тієї миті, як став директором «Моссаду», він переконував своїх колег установлювати якнайтісніші зв'язки з іноземними спецслужбами. Помічники відмовляли Дагана від розкриття таємниць «Моссаду» перед іноземцями, але він відмітав їхні аргументи. «Припиняйте ці дурниці, — гримав він, — і йдіть працюйте з ними!»

Окрім британців і американців, Даган мав ще одного важливого союзника, який постачав інформацію безпосередньо з Ірану. Йдеться про лідерів іранського опору. На спеціальній пресконференції, що відбулася за межами країни, керівники Іранської національної ради опору оприлюднили ім'я провідного науковця ядерного проекту в них на батьківщині. Доти його особу вдавалося тримати в таємниці. Мохсен Фахрізаде мав 49 років і був професором фізики Тегеранського університету. Його вважали загадковою й закритою людиною. Проте підпільники дізналися про нього чимало: зокрема, що він з 18 років належав до «wartових революції», проживав у Тегерані на вулиці Шахіда Махаллалті, мав паспорти за номерами 00092228 і 4229533, дізналися навіть номер його домашнього телефону — (021) 244-8413. Фахрізаде спеціалізувався на складному процесі створення в атомному заряді критичної маси, що спричиняє ланцюгову реакцію й викликає ядерний вибух. Також його команда працювала над зменшенням бомби, аби та поміщалася в боеголовці ракети «Шахаб».

Після такого викриття Фахрізаде заборонили в'їзд до США і ЄС, а його банківські рахунки на Заході заморозили. Підпільники детально описали коло його завдань, назвали імена його колег і навіть указали місцерозташування його секретних лабораторій. Такі численні деталі, як і спосіб їх оприлюднення, можуть підштовхнути до думки, що факти про іранського науковця ретельно зібрала все та сама «певна спецслужба», яку вічно підозрював у цьому Захід, а потім передала інформацію іранському рухові опору, щоб той озвучив її світові. Розголос міг мати на меті застерегти Фахрізаде, що він «наступний у черзі» на ліквідацію, а тому йому

варто зачітись або, що може стати кращим рішенням, перебігти на Захід*.

У лютому 2007 року дорогою до Стамбула зник колишній заступник міністра оборони Ірану генерал Алі-Реза Асгарі. Він брав активну участь у ядерному проєкті. Іранські спецслужби шукали його по всьому світові, але так і не знайшли. Майже через чотири роки, у січні 2011-го, міністр закордонних справ Ірану Алі Акбар Салехі звернувся до Генерального секретаря ООН із заявою, що військовика викрав і утримує в ув'язненні «Моссад».

Але, за даними британської «Санді телеграф», Асгарі втік на Захід; «Моссад» же спланував цю втечу і надав генералові охорону на території Туреччини. Інші медіа повідомляли, що пізніше Асгарі був на допиті в ЦРУ й видав цінну інформацію про іранську ядерну програму.

Через місяць після зникнення Асгарі — у березні 2007-го — щез іще один високопосадовий іранський офіцер, Амір Ширазі. Він служив в елітному спецзагоні вартових революції «Аль-Кудс», призначеному для виконання таємних операцій за межами Ірану. Джерела всередині країни розповіли виданню «Таймс», що, крім Асгарі та Ширазі, зник і командувач сил Корпусу вартових революції в Перській затоці Мохаммад Султані.

У липні 2009-го до когорти перебіжчиків долучився вчений-ядерник Шахрам Амірі. Слід цього працівника ядерного центру в Кумі загубився в Саудівській Аравії під час його прощі до Мексики. Іранці зажадали від саудитів з'ясувати, що сталося. За кілька місяців Амірі виринув у Сполучених Штатах, де його всебічно допитали й надали йому 5 мільйонів доларів, нові документи та дім в Аризоні. Джерела в ЦРУ зізналися журналістам, що він не один рік був інформатором західних спецслужб і передавав їм «важливі й істотні» відомості. Серед іншого Амірі розповів, що Техно-

* Автомобіль доктора Фахрізаде розстріляли з дистанційно керованого кулемета на автошляху поблизу Тегерана 27 листопада 2020 року; науковець помер у лікарні. У вересні 2021-го, коли це українське видання готували до друку, неодноразово згаданий у ньому ізраїльський журналіст Ронен Бергман опублікував у «Нью-Йорк таймс» статтю, що доводить причетність «Моссаду» до цього вбивства. За даними автора ізраїльтяни використали для замаху не лише дистанційне керування, а й штучний інтелект, тобто Фахрізаде, по суті, вбив робот.

логічний університет імені Малека-Аштара, у якому він викладав, служив прикриттям для дослідного центру, де розробляли боеголовки для ракет великого радіуса дії; очолював університет Мохсен Фахрізаде.

Амірі після року в Америці передумав і вирішив повернутися до Ірану. Ймовірно, він не міг дати ради стресу, спричиненому такою зміною в житті. У викладеному в інтернет відеозаписі він заявив, що ЦРУ його викрало, за кілька годин виклав інше відео, у якому заперечував перше, а потім записав третє, у якому заперечував друге. Зв'язавшись із посольством Пакистану, що представляло інтереси Ірану в США, він попросив, щоб його відправили на батьківщину. Пакистанці допомогли, і в липні 2010 року Амірі ступив на рідну землю в тегеранському аеропорту. Він з'явився на пресконференції, звинуватив ЦРУ у викраденні й жорсткому поводженні — і зник. Преса називала це провалом ЦРУ, але речник самого відомства відрубав: «Ми отримали важливу інформацію, а іранці отримали Амірі — ну й хто ж залишився у виграші?».

Але іранці не були безпорадними перед «Моссадом». У грудні 2004-го в Ірані за підозрою в шпигунстві на користь Ізраїлю та США заарештували десятиох осіб — троє з них працювали на ядерних об'єктах. У 2008-му іранці заявили, що викрили ще одну групу агентів із трьох іранських громадян, які пройшли в «Моссаді» навчання з поводження з високотехнологічною апаратурою зв'язку, зброєю та вибухівкою. У листопаді того самого року в Ірані повісили обвинуваченого в шпигунстві на користь Ізраїлю 43-річного Алі Аштарі. На суді він визнав, що зустрічався в Європі з трьома агентами «Моссаду». За даними слідства, вони передали йому гроші й електронне обладнання. «Люди з “Моссаду” хотіли, щоб я продав іранським спецслужбам заздалегідь замовлену партію комп'ютерів і електронного обладнання, вмонтувавши в комунікаційні системи пристрої прослуховування», — засвідчив Аштарі.

На похмурому подвір'ї в'язниці «Евін» у Тегерані 28 грудня 2010 року повісили ще одного ізраїльського шпигуна, Алі Акбара Сіядата, якого звинуватили в роботі на «Моссад», передаванні туди інформації про військові можливості Ірану та ракетну програму Корпусу вартових революції. Протягом шести років Сіядат зустрічався з агентами «Моссаду» в Туреччині, Таїланді й Нідер-

ландах і за кожну таку зустріч отримував від 3000 до 7000 доларів. Іранська влада пообіцяла, що арешти та страти триватимуть.

Але саме 2010 рік виявився найневдалішим для іранського ядерного проєкту. Причиною цього стала нестача високотехнологічних деталей? Чи браковані запчастини та матеріали, які іранцям продавали фіктивні фірми «Моссаду»? Чи все через авіакатастрофи, пожежі в лабораторіях, вибухи на ракетних і ядерних виробництвах, утечу високопосадовців, смерті провідних науковців, опір і заворушення меншин — саме ті явища й процеси, які Іран (коли заслужено, а коли й ні) приписував людям Даґана?

А може, причина полягала в останньому Даґановому «переможному ударі», як це назвала європейська преса? Улітку 2010 року тисячі залучених до іранського ядерного проєкту комп'ютерів уразив підступний вірус Stuxnet. Програма, на свій час визнана однією з найхитромудріших серед собі подібних, проникла в комп'ютери, що контролювали центрифуги Натанза, і спричинила хаос. Складність програми не залишала сумніву, що це результат праці великої команди експертів із солідним фінансуванням. Однією з прикметних характеристик вірусу було те, що його можна було скерувати проти тієї чи тієї системи, не завдаючи шкоди іншим, до яких він потрапляв «дорогою». Крім того, його було не просто виявити. Потрапивши в іранську систему, Stuxnet міг змінювати швидкість обертання центрифуг, що робило кінцевий продукт непридатним до використання, хоча ніхто нічого не помічав. Аналітики обговорювали лише дві країни, які могли б зорганізувати таку кібератаку, — Сполучені Штати та Ізраїль.

У спробі применшити ефект, справлений Stuxnet, президент Ахмадінежад заявив, що Іран тримає ситуацію під контролем. Та правда в тому, що станом на початок 2011 року не працювала майже половина іранських центрифуг.

Уважають, що Даґанові люди своїми безперервними атаками затримували іранську ядерну програму багато років, діючи в найрізноманітніші способи: через дипломатичний тиск і санкції, накладені Радою Безпеки ООН; за допомогою контрпроліферації — тобто протидії доступові Ірану до необхідних для створення бомби матеріалів; через економічну війну у вигляді заборон банкам вільного світу вести з Іраном справи; підриваючи основи режи-

му через підтримування політичних заворушень і розпалювання міжетнічного протистояння в країні, де курди, азербайджанці, белуджі, араби й туркмени становлять до половини населення; і безпосередньо — через приховані спецоперації проти іранського ядерного проекту.

Але назавжди зупинити цей проєкт вони не могли, хоч би як успішно діяли і хай би скільки операцій провели. «Даган — це дистильований Джеймс Бонд», — сказав якось один провідний ізраїльський аналітик; але в цьому випадку врятувати світ не зміг би й «агент 007». У найкращому разі він міг би лише сповільнити іранців. Їхню мрію створити на місці колишньої Перської імперії ядерного монстра могло спинити лише рішення іранської влади — або масована атака з-за кордону.

І все ж таки. Коли Дагана призначили рамсадом (скорочення від «рош-хамоссад» — «глава “Моссаду”»), експерти прогнозували, що Іран набуде ядерного статусу 2005 року; надалі дату зсували на 2007, 2009, 2011-й. Коли 6 січня 2011 року Даган залишив цю посаду, він мав що сказати своїй країні: іранський ядерний проєкт затримано щонайменше до 2015-го. Тож він радив продовжувати тактику, яка продемонструвала таку ефективність протягом попередніх восьми років, і утримуватися від воєнної кампанії. «Ми маємо атакувати лише тоді, коли ніж торкнеться нашого тіла», — сказав він. — А до цього ще чотири роки».

Даган служив рамсадом вісім з половиною років — довше за більшість інших директорів «Моссаду». Його змінив Тамір Пардо, ветеран цієї служби, який починав оперативну роботу близьким помічником героя ізраїльського рейду в Ентеббе 1976 року Йоні Нетаньягу*, а пізніше зарекомендував себе відважним агентом, знавцем новітніх технологій і винахідливим планувальником оригінальних спецоперацій.

Передаючи естафету Пардо, Даган згадав у промові жакливу самотність агентів «Моссаду», що діють в інших країнах, не маючи до кого звернутися ні по пораду, ні по допомогу в небезпеці. Він також відверто назвав деякі зі своїх помилок, найголовнішою з яких була невдала спроба встановити місцеперебування арміяця

* Докладніше — в епілозі цієї книжки.

Гілада Шаліта, викраденого за п'ять років до того*. Та, попри такі невдачі, Даганові досягнення роблять його найкращим до сьогодні рамсадом. Прем'єр-міністр Беньямін Нетаньягу подякував йому «від імені єврейського народу» і тепло обійняв. Члени кабінету міністрів несподівано підвелись і вшанували 65-річного рамсада оплесками стоячи — безпрецедентний факт. Джордж Буш-молодший висловив йому свою повагу в персональному листі.

Але найцінніше визнання заслуг Дагана відбулося на рік раніше — на сторінках єгипетського видання «Аль-Ахрам», відомого ядучою й агресивною критикою Ізраїлю. Газета 16 січня 2010 року опублікувала статтю відомого автора Ашрафа Абу аль-Хаула. «Якби не Даган, — писав аль-Хаул, — іранський ядерний проєкт було б завершено вже давно... Іранці знають, хто стоїть за смертю вченого-ядерника Масуда Алі Мохаммаді. Усім вищим іранським посадовцям відомо, що ключове слово тут — “Даган”. Ім'я керівника ізраїльського “Моссаду” відоме небагатьом. Він працює тихо, максимально уникаючи уваги преси. Але за минулі сім років завдав іранському ядерному проєктові низки болючих ударів і зупинив його прогрес».

«“Моссад” несе відповідальність за низку зухвалих операцій на Близькому Сході», — додавав аль-Хаул і згадував про деякі Даганові перемоги в протистоянні із Сирією, «Хезболлою», «Хамасом» та «Ісламським джихадом» (див. розділи 18–20). «Усе це, — підсумовував він, — робить Дагана Суперменом Держави Ізраїль».

Біля колиски ізраїльської спецслужби, народженої в травні 1948 року, суперменів не було — тільки жменька ветеранів групи «Шай». Цей гурток був службою безпеки головної єврейської підпільної мілітарної організації в Палестині з назвою «Хагана» й уже мав неабиякий досвід таємних шпигунських і бойових операцій. Та протягом першого ж року існування новонароджена спецслужба, яку становили ці скромні й самовіддані підпільники, зіткнулася з насильством, внутрішніми чварами, жорстокістю і вбивствами — усім тим, що увійшло в історію як «справа Беєрі».

* Капрала Шаліта 18 жовтня 2011 року обміняли на 1027 палестинців, більшість із яких були засуджені в Ізраїлі за теракти, у яких загинуло понад 600 ізраїльтян.